

Türk Psikoloji Yazıları
2005, 8 (15) 1-9

Psikoloji Araştırmalarının Bir Konusu Olarak Bilgelik

Aslı Aslan*

Mersin Üniversitesi

Özet

İnsanlık tarihi "bilge" diye bilinen insanlar ve onların verdiği adaletli kararlarla ilgili öykülerle doludur. Bu kişilerin ayırdedici özelliği olan bilgelik (wisdom), Oxford Unabridged Dictionary (1993) tarafından yapılan tanıma göre "hayatla ilgili konular hakkında doğru kararlar verme yeteneğidir." Bilgelik eskiden yalnızca felsefecilerin üzerinde düşündüğü bir kavram olsa da, psikoloji biliminin temelleri atıldığından beri bir çok psikoloji araştırmasına da konu olmuştur. Bu araştırmaları yapan psikologlar bile bilgeliğin tam bir bilimsel tanımının yapılabileceği konusunda iyimser değillerdir. Yine de, bu çalışmalar, bilgeliğin yalnızca efsaneleşmiş öykülerde sözü geçen gizemli bir yetenek olmaktan kurtarılıp bilimsel bir kavrama dönüştürülmesi yolunda atılan doğru adımlardır. Bu yazıda, şimdiye kadar bilgelik kavramının psikolojideki geçmişi, psikologlara göre bilgeliğin değişik yönleri, bilgelik üzerine yapılmış psikoloji araştırmalarının dayandığı savlar ve bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar özetlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilgelik

Wisdom As a Subject of Psychological Studies

Abstract

Human history is filled with stories of people known as "wise people" and their just decisions. Wisdom, which is the distinguishing characteristic of those people, is, as quoted from the Oxford Unabridged Dictionary (1993), "the capacity to judge rightly on the matters of life." Although wisdom used to be a concept that was only pondered by philosophers, it has been the subject of many psychological studies since psychology was established as a field of science. Even the researchers who undertook those studies are not optimistic about ever reaching a scientific definition of wisdom. Nevertheless, those studies are proper steps taken in the direction of transforming wisdom from a mysterious skill that is mentioned only in legendary stories into a scientific concept. This paper will summarize the history of wisdom as a concept in psychology, different aspects of wisdom according to psychologists, the hypotheses underlying the psychological studies on wisdom and the results obtained from those studies.

Key Words: Wisdom

*Yazışma Adresi: Dr. Aslı Aslan, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü 33342 Mersin.
E-posta: asli_aslan@mersin.edu.tr

Sternberg'e (2004) göre, bilge insan zekasını, yaratıcılığını ve bilgisini kendi çıkarları kadar başkalarının çıkarlarını da göz önünde bulundurarak çevresini değiştirmek, şekillendirmek veya çevreye uyum sağlamak için kullanılan insandır. Bu bilgelik tanımında zeka, yaratıcılık ve bilgi birbirinden ayrılmaz üç unsur gibi gözükmektedir. Sternberg'e göre, sıradan bir insanın kafasındaki zeka tanımının içerdiği özellikler, standart zeka testleriyle ölçülen özelliklerle hemen hemen aynıdır; ama zeka denince sıradan bir insanın aklına bilgiyi dengeli ve akıllıca kullanma yeteneği, zekayı başarılı olacak şekilde yönlendirmek, ve zekanın yalnızca akademik anlamda değil, hayatın her alanında gösterilmesi de gelir. Aynı şekilde, sıradan insanın yaratıcılık tanımında da zekanın standart testlerle tanımlanmış açıklaması ile bir paralellik bulunduğu halde, analitik yeteneklere daha az yer verildiği gözlenir. Sıradan insan için yaratıcılığın en önemli belirleyicisi insanoğlunun hayal gücünün de ötesine geçip sınırlarını zorlaması olarak görülür. Yine, aynı şekilde, bilge insan da zeki ve yaratıcı insan ile aşağı yukarı aynı analitik özelliklere sahip olan insan olarak görülür, fakat bilge insanın özellikleri bununla sınırlı değildir. Bilge insan, zeki insanda bulunması şart olmayan çok daha fazla özelliklere de sahip biridir. Kısaca özetlenecek olursa, bilge insan dinlemeyi sever, öğüt verirken iyice düşünür, çok değişik insan karakterleriyle nasıl başatması gerektiğini bilir, bilgiye nasıl ulaşması gerektiğini bilir ve en önemlisi bilgiyi en uygun yerlerde değerlendirmesini bilir. Bilge insan duyarlı ve adaletli kararlar verir, kendi hatalarının yanında başkalarının hatalarından öğrenmesini de bilir.

Sternberg'in bilgelik tanımı bilginin içerdiğinden çok bilge insanın bilgiyi nasıl kullandığıyla ilgilidir. Ayrıca Sternberg (2004), bilgelik insan etmeni, çevre ve konu etkileşimine bağlı olarak ortaya çıkar, tezini savunur. Örneğin, iş yerinde bilgece karar verebilen bir insan, özel yaşantısında bilgece kararlar veremeyebilir. Bazı insanlar, diğer insanlara nazaran daha fazla bilgece kararlar alabiliyor olabilirler, fakat nasıl ki hiç kimse her zaman zekice kararlar veremezse, her zaman da bilgece kararlar veremez.

Öte yandan Baltes ve Smith (1993), bilgeliliği bir uzmanlık olarak tanımlarlar. Kısaca, hayatın belirli alanlarında uzmanlık derecesinde çok bilgisi olan kişi, o konularda bilgece kararlar alabilir. Ardelt (2004) ise, Baltes ve Smith'in bilgelik tanımının gerektiğinden daha az insan etmenine yer verdiğini iddia ederek bilgeliğin, insanın bilişsel ve kişilik özelliklerinin bir sentezinden oluştuğunu söyler.

Bigelik teriminin sözlük anlamı¹ "hayatla ilgili konularda doğru kararlar verme yeteneği" olarak geçer. Bu açıdan bakılacak olursa, bilgelik zeka gibi algılama ve düşünme yeteneğinden ibaret değildir (Clayton, 1982). Bu da bilgeliğin kolay kolay deneysel çalışmalarla ölçülüp tanımlanamayacağı izlenimini uyandırır, ancak Clayton'a göre, psikoloji bilimi yardımıyla bilgelik kavramını efsaneleşmiş öykülerin konusu olmaktan kurtarıp belli değişkenlerin ayarlanmasıyla bilimsel olarak araştırılabilecek bir paradigmaya dönüştürebiliriz. Sternberg'in (1990) bakış açısına göre, bilgeliğin hiçbir tanımı son ve kesin olmayacaktır. Çoğu araştırmacı bilgeliğin bilimsel bir paradigma olarak tanımlanabileceği konusun-

¹The Oxford Unabridged Dictionary, 1993

da Clayton kadar iyimser değildir. Bu konu üzerinde çalışmış psikologlar, çoğunlukla bilgelikle ilgili görülen kişilik özelliklerini ve davranış biçimlerini belirlemeyi hedeflemişlerdir. Bu makalenin amacı da, Batı kültürlerinde bilgelik üzerine yapılmış çalışmaların bir taramasını yaparak Türk kültüründe bilgeliğin nasıl görüldüğünü araştırarak bir çalışma için temel hazırlamaktır.

Bir Kavram Olarak Bilgeliğin Tanımı

Taranto'ya (1989) göre, bilgelik tanımlanması güç bir kavramdır, yine de psikologlar bilge insanlarda bulunduğu varsayılan kişilik özelliklerinin listelerini yapmakla yetinmemelidirler. Taranto yerinde bir uyarı yapmıştır, ancak, bilgeliğin sıradan insan için ne anlama geldiğini anlamak için bilgeliğin göreceli kuramlarıyla ilgilenen araştırmacılar, farklı kültürlerde farklı bilgelik anlayışları olacağından, sonuçta ancak belli bir kültürün insanları tarafından bilgelikle ilişkilendirilen özellikleri ortaya çıkarabilirler. Tek bir kültürde bile, zamanla davranışların hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğu konusundaki görüşler değişeceği için bilgelik farklı yaşlardaki insanlar tarafından farklı yorumlanacaktır. Diğer bir deyişle, bilgeliğin kültüre ve yaşa göre değişen tanımından söz edebiliriz. Fakat, bilgeliğin tüm zamanlarda ve bütün kültürlerde aynı olan yanlarının da olduğu doğrudur. Bilgeliğin evrensel kuramları ise, daha çok kültürden kültüre değişmeyen, evrensel anlamda düşünülen bilgelik tanımına ulaşmaya çalışmaktadırlar. Görülüyor ki hem göreceli hem evrensel kuramlar önemlidir. (Sternberg, 2003).

Bu yönde çaba göstermiş psikologlardan biri, bilgelik kavramının Batı felsefelerindeki

yerini Rönesans'tan 20. yüzyıla kadar uzanan süre içinde izleyen J.D. Collins'tir (1962). Bu incelemeye göre, felsefeciler biri tanrısal, diğeri insansal (günlük hayat ile ilgili) iki tür bilgelik olduğunu savunmuşlardır. Modern psikologlar arasında da benzer ayrımlar görülür. Clayton (1982), bilgeliğin insan ilişkileri ile ilgili sosyal bir bilgeden doğduğunu savunur, yani etik davranışlarla ilgili bilgeliği ön plana çıkarır. Kitchener (1983) ise, bilgeliğin kesin tanımlanmamış günlük sorunları pratik olarak çözerek edinilen bir bilgeden kaynaklandığını savunur, yani günlük hayatla ilgili bilgelik üzerinde durur.

Bilgeliğin Farklı Yönleri

Bazı psikologlar ise, söz edilen bilgelik türlerinin, aslında bilgeliğin insan davranışına değişik yansımaları, ya da bilgelikle ilgili kişilik özellikleri olduğunu savunurlar. Örneğin, Meacham'a (1990) göre, "bilmek" ve "şüphe etmek" bilgeliğin en başta gelen yönleridir. Sternberg (1990) de, bilge insanların ne bildiklerini, ne bilmediklerini, neleri bilebileceklerini ve neleri bilemeyeceklerini bilen kişiler olduklarını belirtir. Ona göre de bilgeliğin temelinde bilmek, ama aynı zamanda bilginin sınırlılığının ve yetersizliğinin farkında olmak yatar.

Başka psikologlar bilgelikle ilgili ikiden çok özellik sayarlar. Örneğin, Baltes, Ditman-Kohli ve Dixon (1984); Dixon, Kramer ve Baltes (1985) ve son olarak Baltes ve Smith (1990) bilgeliğin beş göstergesi olduğundan söz ederler:

1) Gerçeklere dayalı engin bir bilgi, yani hayatta karşılaşılan sorunları hatırlamaya yardımcı olacak bir hafızaya sahip olmak.

2) İşlemsel bilginin zenginliği, yani karar vermede ve planlamada kullanılacak bütün mantık yürütme ve bilgi değerlendirme yöntemlerini hatırlıyor olmak.

3) Hayat boyu süren bir durum bilgisi, yani hayatın değişik zamanlarında olanların o an içinde bulunulan duruma göre farklı değerlendirilmeleri gerektiğini bilmek.

4) Görecelilik, yani bireysel ve kültürel hedefler, değerler ve önceliklerin farklı olduklarını bilmek.

5) Belirsizlik, yani hayatın bilinemezliğinin farkında olmak.

Bu beş göstergenin ilk üçü, yukarıda söz edilen bilmek ve son ikisi de şüphe etmek ile ilgilidir. Kısacası, bilmek ve bilginin sınırlı ve güvenilmez olduğunun farkında olmak, doğrudan söylemeler de, her uzman tarafından bilgeliğin göstergesi sayılmıştır. İşte bu iki özellik, Clayton ve Birren (1980) tarafından aranan değişmez özelliklerden ilk ikisi olarak sayılabilirler.

Gelişim Psikolojisinde Bilgelik

Bilgelik konusunu inceleyen ilk psikologlardan biri olan Jung, “yaşlı bilge” tiplmesini incelemiş ve sözlü iletişim yoluyla geçmiş bilgileri yeni nesillere aktaran ve bilgilerini toplumda karşılaşılan ikilemleri çözmekte kullanan yaşlı insanların, bilgeliğin somut şekillenmeleri olarak gördüklerini belirtmiştir (Holliday ve Chandler, 1986).

Son yıllarda, özellikle gelişim dönemlerinden en sonuncusu olan yaşlılığı çalışan araştırmacılar için bilgelik konusu özel bir ilgi alanı

olmuştur (Baltes ve Staudinger, 1993). Yaşlılığın karakteristik özelliklerinden birkaçı, vücudun yaşlanmaya başlaması gibi fiziksel ve biyolojik değişiklikleri içerir. Bununla birlikte, yaşlanma olgusunu inceleyen araştırmacılar, yaşlılığın başka bir yönü daha olduğunu göstermeye çalışırlar; bu da yaşlılıkla birlikte ortaya çıkabilen bilgelik olgusudur. Bilgelik alanında yapılan çalışmalar yaşlılık olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için faydalı olabilecek bilgiler vermiştir. Sternberg (2003), bilgeliğin yaşlılıkla birlikte geldiği fikrinin insanlığın yüzyıllardır sürdürdüğü çok eski bir rüya olduğunu söyler. Bilgeliği çok yüksek bilgi seviyesi gerektiren bir uzmanlık olarak ele alırsak, neden bilgelik olgusunun yaşlılık olgusu ile birlikte düşünüldüğü açıklık kazanır. Baltes ve Staudinger’e (1993) göre, belki yaşlılık bilgeliğin oluşması için bir şart değildir ama, bilgeliğin insanların ileri yaşlarındaki dönemlerde görülme olasılığı daha fazladır. Şöyle ki, kültür ve uygarlığın da bilgelik olgusu üzerindeki yapıcı etkisi düşünülecek olursa, deneyimlerimiz sayesinde de yaşamın anlamına dair bilgilerimiz, yeteneklerimiz birikir ve doğru ortamlarda ve zamanlarda bu bilgiler örgütlendiğinde bilgece kararlar alabiliriz. İşte bu anlamda, ileri yaşlarda bilgeliğin görülme olasılığı artar.

Bilgeliğin insan gelişimindeki yerini inceleyen bir başka psikolog da Erikson (1964) olmuştur. Erikson’un gelişim modeli sekiz aşamalıdır ve bunun son aşamasından geçen birey, ölümün hayatın yenilenmesi için gerekli olduğunun farkına varır ve hayatın ve var olmanın anlamını daha iyi anlar. Böylece, dünyadaki yerini daha geniş bir açıdan, daha farklı görmeye başlayan birey, bilgelik yolunda da son aşamaya gelmiş ve bilgelğe giden yola

başlamış olur. Erikson'un bu önerileri, daha önce felsefede bilgeliğin yeri incelenirken sözü edilen dış etmenler yerine, insanın iç dünyasındaki gelişmelerin rolünü vurguladığından özellikle önemlidir. Yani, Erikson bize bilgeliğin yalnızca dıştan değil, içten de geldiğini göstermiştir. Yalnız bu yaklaşım eleştiriler de almıştır. Erikson'un (1964) modelinde bilgelik, ölümün yaklaşmasıyla bir son dönem krizden sonra gelen bir kabulleniş ile başlamaktaydı, ancak Holliday ve Chandler (1986), çoğu bilge insanın yaşamayı seven ve başkalarının hayatlarına da katkıda bulunmaktan geri durmayan kişiler olduklarına dikkat çekmişlerdir.

Ölümün yaklaşmasıyla bilgeliğe de yaklaşıyor olması, Erikson'un (1964) modeli gibi Kohlberg'in (1984) ahlaki gelişim (moral development) modelinde de yer alır. Kohlberg'e göre, ölümün yaklaşmasıyla hayatın anlamını sorgulayan birey, sorularını yalnızca mantıksal çıkarım yoluyla çözemeyeceği için, kendinde merkezlenmiş bir dünya görüşünden kendini evrenin bir parçası olarak gören bir dünya görüşüne geçer. Ancak, Kohlberg'in modeli, bu görüş değişimini başlatan mekanizmaları açıklamadan bıraktığı için, Clayton ve Birren (1980) tarafından kişiyi bilgeliğe götüren aşamaların incelenmesi açısından yetersiz bulunmuştur. Clayton ve Birren'in bir başka eleştirisi de, insanın yalnızca ölümün eşiğindedeyken değil, hayatın trajik olaylarından sonra da hayatı sorgulamaya başlayabileceğiydi. Kısacası, bilgelik ancak ileri yaşla ve ölümün eşiğinde gelen bir özel aşama olamazdı.

Piaget'nin (1972) bakış açısına dayanan başka gelişim modelleri de, bilgeliğin, bilişsel gelişimin normal bir aşaması olarak gelen bir

olgunluk dönemi olduğunu savunmuşlardır (akt., Csikszentmihalyi ve Rathunde, 1990). Clayton ve Birren'e (1980) göre ise, her bireyin hayatı aynı şekilde geçmeyeceğinden kişilerin bilişsel gelişimi aynı şekilde ilerlemeyebilir. Clayton ve Birren'e göre, bilgelik kesin olarak şu yaşta veya bu aşamalardan sonra erişilecek bir bilişsel veya ahlaki olgunluk dönemi değildir; bilgeliği inceleyen psikologların ana hedefi, bilge insanların bilgelik derecesini tahmin etmeye yarayacak davranış kriterlerini belirlemek olmalıdır.

Kohlberg ve Piaget'nin gelişim modellerinin öne sürdüğü bilişsel gelişimin, özellikle kişilik ve sosyal kavramların gelişiminin yaş ile birlikte değiştiği görüşlerinin, psikoloji bilimine katkıları yadsınamaz. Fakat, sonraki yıllarda bilişsel gelişim, kişilik ve sosyal kavramların gelişimi gibi konulara bakış açısı, Kohlberg ve Piaget'ninkilere göre çok daha genişlemiş ve zenginleşmiştir. Kavramlar ayrı ayrı dönemlerde gelişmeyip, birbirleriyle ilişkili gelişirler. Bu bağlamda kişilik, sosyal ve ahlak gelişimi bir bütündür. Örneğin, çocuklarda kendilik kavramı, başkaları kavramı gelişmeden olmayacaktır. Bileliği zeka, yaratıcılık, bilgi ve yaş gibi unsurların bileşimi olarak düşünürsek, onu gelişim modellerinin sadece son aşamalarında oluşan bir dönem olarak görmek de sınırlı bir bakış açısı olacaktır.

Bilgelik Üzerine Yapılmış Görgül Çalışmalar

Bilgelik konusunda yapılan çalışmaları temel olarak iki başlık altında toplayabiliriz: Bileliğin görelî kuramları (implicit theories of wisdom) ve bilgeliğin evrensel kuramları (explicit theories of wisdom). Bileliğin görelî kuramları, sıradan insanın bilgelik tanımının

içeriklerinin, sınırlarının anlaşılmasına yönelik yapılan çalışmalardan oluşur. Amaç, psikolojik açıdan bilgeliğin bilimsel ve daha evrensel bir tanımını yapabilmek değil de, sıradan insanın kafasındaki bilgelik kavramının tanımını yapmaktır. İnsanlar, başka insanların bilgelik olup olmadıklarına dair kararlar verirken, kendi kafalarındaki bilgelik tanımlarına uygun özelliklerin gösterilip gösterilmediğine bakarlar. Gerçekten de, bazı psikologlar benzer biçimde bilgeliği gizemli bir yetenek olarak görmeye razı olmayıp, en azından bilgeliğin insanlarca nasıl tanımlandığını anlamaya yönelik anket çalışmaları yapmışlardır. Clayton ve Birren (1980), günümüzde bilgelikle ilişkilendirilen kişilik özelliklerini belirlemeye odaklanmışlardır. Örneğin, katılımcılara kelime çiftlerini değerlendirdikleri çalışmada, katılımcılara hangi kişilik özelliklerinin bilgelikle en çok ilgisi olduğunu sormuşlar ve onlardan bu özelliklerin bilgelikle olan yakınlık derecesini tahmin etmelerini istemişlerdir. Bu çalışmada, bilgeliğin birden çok fazla özelliklerle ilgisi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Clayton ve Birren (1980), elde ettikleri verilerle yalnızca araştırmaya katılan kişilerin “bilgelik” ile eşleştirdikleri kelimeleri belirlemekle kalmayıp, ayrıca bu eşleştirmelerin katılımcıların yaşıyla nasıl bağlantılı olduğuna da bakmışlardır.

Buldukları sonuçlar göstermiştir ki, ileri yaştaki katılımcılar, bilgelik tanımıyla ilgili olduğu düşünülen “gözlemleyici” ve “zeki” olmak gibi bilişsel özelliklerin bilgelik tanımı ile ilgili olmadığını düşünürlerken; “bilgili” ve “deneyimli” gibi zamanla ilgili özelliklerin bilgelik tanımıyla ilişkili olduğunu düşünmüşlerdir. Bir başka deyişle, yaşlı kişiler bilgeliğin tanımının bilişsel yeteneklerle ilgili özellikleri içermediğini düşünmüşlerdir. Ancak, orta yaş-

lı katılımcılar grubunda bu ayırım o kadar belirgin olmamıştır; genç katılımcılar ise, bilgeliğin bilişsel ve zamana bağlı boyutlarının ikisinin de tanım içinde eşit bir değere sahip olduğu görüşünde olduklarını belirtmişlerdir. Dikkat edilirse, genç ve orta yaşlı katılımcıların bakış açıları Batı felsefesinin bilgeliğe bakış açısıyla tutarlıdır. Eski Yunan’dan başlayarak Batı’lı felsefeciler, bilgeliğin hem zamanla gelişen deneyimle, hem de bilişsel bir gelişim ile erişildiğini savunmuşlardır. Ancak, içe bakış, içe doğma, barışçı ve nazik olma gibi bilgelik insanların iç dünyalarına ilişkin özelliklere gelince, bütün yaş gruplarındaki katılımcılar bunlar arasında ayırım yapmadan hepsinin de bilgelikle ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmanın ilginç sonuçlarından biri de, yaşlı katılımcıların “yaşlılık” özelliğini bilgelikle çok az ilgili görmeleri olmuştur. Yani, bilgeliğin ileri yaşla gelen normal bir aşama olduğu varsayımına katılmamışlardır. Genç ve orta yaşlı katılımcılar yine Batı’lı felsefecilerce başlatılan bu klişeye bağlı kalmışlar ve “bilgelik” ile “yaşlılık”ın birlikte geldiğini belirtmişlerdir.

Holliday ve Chandler (1986) da, sıradan insanın bilgelik tanımını ortaya çıkarmak amacıyla bir dizi araştırma yapmışlardır. Bu araştırmacılar, bilgelik tanımının ilk örneklerini oluşturmaya çalışmışlar ve beş ana faktör belirlemişlerdir. Bu faktörler şunlardır: Olağanın dışında anlama, yargılama ve iletişim yetenekleri, genel yeterlilik, başkalarıyla ilişki kurma yeteneği, ve sosyal oluşumlara engel olmak.

Sternberg (1985) ise, Clayton ve Birren’in (1980) araştırmasına benzer bir dizi çalışmada, katılımcılara bilgelik insanlardan beklenen davranış biçimlerini sormuştur. Ayrıca, araş-

tırmanın amacı, bilgelikle ilgili davranışları belirlemenin yanında, bilgeliğin zeka ve yaratıcılıktan ne gibi farkları olduğunu da saptamaktır. Araştırma grupları da katılımcıların yaşlarına göre değil, eğitim seviyesi ve uzmanlık derecelerine göre belirlenmiştir. İlk çalışmada sanat, işletme, felsefe ve fizik dallarında araştırma yapan 200 profesöre zeki, yaratıcı ve bilge meslektaşlarından nasıl davranmalarını bekledikleri sorulmuştur. Yine aynı araştırmada, belli bir meslek dalında uzmanlığı olmayan katılımcılara, herhangi bir meslek grubundaki “ideal” birinin nasıl davranması gerektiği sorulmuştur. Sonuçlar göstermiştir ki her iki araştırmada da ideal bireyin beklenen özellikleri arasında “zeki” ve “yaratıcı” birarada gelmiştir. Bilgelik ise “zeka” ile ilgili sayıldığı halde “yaratıcılık” ile çok az ilgili bulunmuştur. İşletme uzmanları için, bilgelik ve yaratıcılık arasındaki ilişki hemen hiç yokmuş gibi bulunmuştur.

Sternberg’in (1985) ikinci araştırmasında ise, 40 üniversite öğrencisinden birinci araştırmadaki katılımcıların listelediği 40 davranış şeklini bilgelik, zeka ve yaratıcılık ile ilgilerine göre sınıflandırmaları istenmiştir. Araştırmanın verileri çok boyutlu analizle incelendiğinde bilgeliğin altı boyutu olduğu bulunmuştur: Mantıksal çıkarım yeteneği, sevecenlik, çevreden ve başkalarının fikirlerinden öğrenme yeteneği, sorunları duyarlılıkla çözme yeteneği, çabuk düşünme yeteneği ve doğruluk ve dürüstlüğün tarafında olma. Birinci ve ikinci araştırmalardan elde edilen sonuçlar birlikte ele alındığında, bilgeliğin en çok bilişsel yeteneklerle ilgili olduğuna karar vermek durumundayız. Sternberg’e (1997) göre, zeka, çevreyi seçme ve değiştirmede gerekli olan zihinsel yetenektir. Sternberg (1985), bundan da

ileri gidip, bilgelik ve zekanın aslında aynı bilişsel sürecin sonuçları olduklarını savunmuştur. Aradaki fark, zeki insanların standartlaşmış işlemleri uygulamayı tercih etmesine karşın, bilge insanların bunların dışında kalıp kendilerine en uygun düşünme ve çıkarım yollarını seçiyor olmasıydı. Sternberg’e (1985) göre, bir başka fark da, bilge ve zeki insanların yeteneklerini kullanırken güttükleri amaçlardır. Zeki insanlar “neden?” ve “nasıl?” gibi sorulara yanıt bulmakta başarılıyken, bilge insanlar “ne yapmalı?”, “nasıl yapmalı?” gibi sorulara yanıt bularak hayatla ilgili sorunları çözmekte başarılı oluyorlardı. Ayrıca, zeki insanlar için belli durumda yapılacak şeyler bellidir, ama bilge insanlar herhangi bir şey yapmadan önce eylemlerinin sonuçlarının kendileri ve başkaları üzerinde ne gibi etkiler yaratacağını düşünürler ve otomatik tepkilerden kaçınırlar.

Bigelikliğin evrensel kuramları adı altında toplayabileceğimiz çalışmalarda da, katılımcılara bilgelik ile ilgisi olduğu düşünülen özelliklerden söz edilerek bu alanda bilgi toplama çalışılmıştır. Bu anket çalışmalarının bazıları, tanım sormanın ötesine gidip hayatta karşılaşılabilecek ikilemler vererek, bilgelikle ilgili olduğu düşünülen özellikleri araştırmışlardır. Örneğin, bir araştırmada Baltes ve Smith (1990), katılımcılara hayatta karşılaşılabilecek gerçek yaşam senaryolarını içeren problemler vermişlerdir. Katılımcıların verdikleri cevaplara bakarak daha önceden oluşturdukları beş yönlü bir bilgelik modelini test etmeye çalışmışlardır. Bunu yaparken iki tanım oluşturmuşlardır. Birincisinde, bilgeliği hayati önem taşıyan yaşamla ilgili konularda edinilen uzmanlık olarak almışlardır. İkinci tanımında, bilgelik belirli bir çözümü olmayan yaşamsal

günlük konularda güzel yargılamak ve kararlar alabilmek olarak düşünülmüştür. Katılımcıların cevaplarını üçe ayırmışlardır: İnsan faktörü, uzmanlık gerektiren faktör ve deneyime dayalı kolaylaştırıcı faktör. Daha sonra, katılımcıların cevaplarını beş faktöre göre incelemişlerdir. Bunlar; hayat şartları, kullanılacak stratejiler, ortamlar hakkında özel ve genel bilgi ve ayrıca insanların değerlerinde, amaçlarında, dünyaya bakış açılarında farklılık olabileceğine dair bilgi ile hiçbir şeyin kesin, nihai olamayacağı hakkında bilgiye sahip olmak şeklinde sıralanmıştır. Baltes ve Smith'in (1990) araştırmasında verilen en iyi cevapların yarısından fazlası altmış yaş ve üzeri katılımcılardan gelmiştir. Bu sonuçlar da göstermiştir ki ileri yaş ile bilgelik arasında bir ilişki vardır.

Sonuçlar

Özetle söylenebilir ki, bilgelik üzerine yapılan psikoloji araştırmalarında genelde değişik toplum ve kültürlerin geçmişte ve bugün bilgeliği nasıl yorumladıkları incelenmiştir. Bu nedenle, özellikle bilgeliğin görelî kuramlarını çalışılan bu araştırmaların sonuçları, çoğunlukla üzerinde çalışılan kültüre bağlı olmuştur. Fakat, bilgeliğin evrensel kuramları bütün kültürler için geçerli olan bir bilgelik tanımına ulaşmaya daha uygundur.

Yine de, ister görelî ister evrensel kuramlardan yola çıkılmış olsun, yukarıda özetlenen araştırmalardan elde edilen aşağıdaki bilgilerin bütün kültürler için aynı oldukları söylenebilir:

- Bilgelik, deneyimle elde edildiği için genelde ileri yaşta erişilen bir bilişsel olgunluk aşamasıdır. Mantıksal çıkarım ve analiz gibi bilişsel yeteneklere dayandığı için de zeka ile benzeşir.

- Bilgelik, hayatla ilgili sorunları ahlak kuralları çerçevesinde, sonuçların etkilerini göz önüne alarak çözüme yeteneğidir. Bu açıdan zekadan farklıdır, çünkü bilgeliğin hedefi, içinde bulunulan koşullara göre otomatik bir eylem üzerinde karar verilmesi yerine, insan ilişkileri hakkındaki bilgilerin kullanımıyla doğru olan kararın verilmesidir.

- Bilgelik, hayat hakkında; yani insan ilişkileri, davranış biçimleri hakkında engin bilgi gerektirdiği için bilge insanların "çok bilen" kişiler olmaları gereklidir, ancak bilge insanlar aynı zamanda bilgiye de en az güvenen insanlardır. Toplumsal hayat ile ilgili bilgilerin genelde sürekli olmayan bilgiler oldukları göz önünde tutulursa, bilge insanların kendi bilgilerine güvenmiyor olmaları doğaldır.

Bilgelik konusunda yapılmış ilk araştırmalar şu veya bu şekilde kesin bir tanım yapmaya çalışmışlardır, ancak sonraki araştırmalar göstermiştir ki bilgelik zeka, yaratıcılık, bilgi ve yaş gibi unsurların değişik oranlarda harmanlanmasıyla ortaya çıkabilen ve belki de kesin bir tanımı olmayan bilişsel bir durumdur. Kısacası, psikoloji bilimi artık bilgeliğe bir tanım yapma amacıyla değil; içerik belirleme biraraya geldiklerinde bir insana "bilge" dedirten öğeleri adlandırmak amacıyla yaklaşmaktadır. Bilgelik yalnızca yaşlı insanlara özgü gizemli bir yetenek de değildir ama deneyime dayandığı için yaşlılıkta ortaya çıkma olasılığı daha fazla olabilir. Olasıdır ki bilgeliği oluşturan kişilik öğelerinin bazıları, ancak yaşla gelen deneyimle edinilebilmektedirler.

Bu bulguların ışığında Türk kültüründe bilgelik konusunda yapılacak bir araştırmada ilk yapılacak şey, yukarıda sıralanan çıkarımların

Türk kültüründe de geçerli olup olmadıklarını belirlemek, bilgeliğe katkıda bulunan kişilik öğelerinin Türk kültüründeki “bilge” nitelenmesinde ne ölçülerde rol adıklarını bulmaktır. Modern dünyada değişik gruplardan gelen katılımcıların gözünde bilgelik konusunun ne tip çağrışımlar yarattığını araştırmak ilginç olacaktır. Günümüzdeki bazı psikologların “sosyal zeka”, “duygusal zeka” gibi değişik adlarla gündeme getirmeye çalıştıkları zeka türleri ile birçok kültürde ve felsefe akımında uzun uzadıya incelenmiş ve çalışılmış bilgelik arasındaki bağ incelenmeye değerdir. Ayrıca, Baltes ve Staudinger’in (1993) de belirttiği gibi, bilgelik gibi bir konunun yaşlılık olgusuna da şüphesiz çok büyük katkısı olacaktır. Tüm bunların yanı sıra, bilgelik konusunun araştırılmasının aynı zamanda da daha iyi bir dünya yaratılmasına katkısı olacaktır.

Kaynaklar

- Ardelt, M. (2004). Wisdom as expert knowledge system: A critical review of a contemporary operationalization of an ancient concept. *Human Development, 147*, 257- 290.
- Baltes, P. B., & Smith, J. (1990). Towards a psychology of wisdom and its ontogenesis. In R. J. Sternberg (Ed.), *Wisdom, its nature, origins and development* (pp. 87- 117). Newyork: Cambridge University Press.
- Baltes, P. B., & Staudinger, U. M. (1993). The search for a psychology of wisdom. *Current Directions in Psychological Science, 2*, 75. 80.
- Baltes, P. B., Dittmann- Kohli, F., & Dixon, R.A. (1984). New perspectives on the development of intelligence in adulthood. *Lifespan Development and Behavior, 6*, 33-76.
- Butler, R. (1963). The life review: An interpretation of reminiscence in the aged. *Psychiatry, 26*, 65-76.
- Clayton, V. (1982). Wisdom and intelligence: The nature and function of knowledge in the later years. *International Journal of Aging and Human Development, 15*, 45-55.
- Clayton, V., & Birren, J. E. (1980). The development of wisdom across the lifespan: A reexamination of an ancient topic. *Lifespan Development of Behavior, 13*, 103-135.
- Collins, J. D. (1962). *The lure of wisdom*. Milwaukee, Wisconsin: Marquette University Press.
- Erikson, E. (1964). *Insight and responsibility*. New York: W.W. Norton,
- Holliday, S. G., & Chandler, M. J. (1986). *Wisdom: Explorations in adult competence*. Switzerland: Karger-Basel.
- Kitchener, K. S. (1983). Cognition, metacognition and epistemic cognition: A three- level model of cognitive processing. *Human Development, 26*, 222- 232.
- Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development*. San Francisco, CA: Harper & Row.
- Meacham, J. A. (1990). The loss of wisdom. In R. J. Sternberg (Ed.), *Wisdom, its nature, origins and development* (pp.181-240). New York: Cambridge University Press.
- Piaget, J. (1972). *Judgement and reasoning in the child*. Totowa, N J: Littlefield, Adams.
- Sternberg, R. J. (1997). Intelligence and lifelong learning: What’s new and how can we use it? *American Psychologist, 52*, 1134- 1139.
- Sternberg, R. J. (1990). Wisdom and its relations to intelligence and creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *Wisdom its nature, origins and development* (pp. 142-157). New York: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (1985). Implicit theories of intelligence, creativity and wisdom. *Journal of Personality and Social Psychology, 49*, 607-627.
- Sternberg, R. J. (2003). *Wisdom, intelligence, and creativity synthesized*. New York: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (2004). Words to the wise about wisdom? A commentary on Ardelt’s critique of Baltes. *Human Development, 47*, 286- 289.
- Taranto, M.A. (1989). Facets of wisdom: A theoretical synthesis. *International Journal of Aging and Human Development, 29*, 1-21.